

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 22 (2024)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.22.6

Jolanta Gwioździk

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID 0000-0002-2732-4115

„Źródło, z którego by tryskała wiedza rzeczy narodowych”. Z dziejów działalności nakładczej Wiktora hr. Baworowskiego

Wiktor hr. Baworowski (26.05.1826–3.12.1894), twórca jednej z najważniejszych prywatnych bibliotek w Galicji¹, bibliofil i tłumacz, podejmował działalność kulturalną w dwu kierunkach: po pierwsze translatorskim i po drugie kolekcjonerskim, których wspólną podstawą było głębokie zainteresowanie językiem, piśmiennictwem i kulturą polską.

Z pracami tłumaczeniowymi wiązała się jego aktywność nakładcza, mająca na celu dążenie do udostępnienia szerszej publiczności zarówno literatury światowej, jak i prezentację własnych zbiorów. Baworowski uważał przy tym, że przekłady „mają ogromną zasługę w rozwoju starożytnego piśmiennictwa polskiego”², co ilustrował licznymi przykładami z dziejów literatury polskiej od XVI do XIX w. Podjęcie prac translatorskich było dla niego także rodzajem odpowiedzi na deprecjonowanie języka polskiego, „na powiedzenie, że język polski nie jest żadną miarą w stanie oddać myśli niemieckiego pierwowzoru”³. Przeciwnie, uznawał, że „posiadamy język co oddaje lub mocen jest oddać wszystkie pomysły Greków, Rzymian, Włochów, Anglików i innych narodów”⁴. W tym celu konieczna jest jednak odpowiednia praca tłumacza, który musi „oddać w swoim języku treść, ducha, ton, koloryt i formę pierwowzoru lub co do tej ostatniej, jeżeli nie zdoła lub nie powinien niewolniczo jej się trzymać, winien zmodyfikować ją wedle wymogów swego języka lub nawet zastąpić inną, byle wdzięczną i wykończoną”⁵. Te poglądy Baworowskiego były zbieżne z opinią Adama Mickiewicza, który również podkreślał, że tłumacz powinien „przenosić na swój język właściwy charakter” pisarza, czyli „schwycić i oddać ton oryginału”⁶. Baworowski pracę tłumacza postrzegał przy

1 Na ten temat zob. J. Gwioździk, *Podstawy organizacji bibliotek Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie*, „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy” 2018, nr 4, s. 13–29.

2 Wszystkie archiwalia wymieniane w tekście znajdują się w fondach Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, f. 4, op. 1, rkps 1535, k. 3 r.

3 Tamże, k. 12 v.

4 Tamże, k. 23 r.

5 Tamże, k. 1 r i v.

6 W. Baworowski, *Odwiedziny u Mickiewicza*, „Nowiny” 1856, nr 42, s. 334.

tym jako nawet trudniejszą od „samodzielnosci autorskiej”⁷, a translacje na język polski nazywał „nowym rodzajem piśmiennictwa u nas powstałego”⁸, bowiem – jak podkreślał – lepsze jest kilka dobrych tłumaczeń wielkich pisarzy zagranicznych niż utwory oryginalne „choćby na tle narodowym”⁹. Przekład zatem dla Baworowskiego to „w dużej mierze tworzenie, oczywiście na podstawie oryginału, autonomicznego dzieła za pomocą środków i tradycji literackich własnego języka. W tym punkcie praca tłumaczeniowa styka się z jego aktywnością kolekcjonerską, gdyż i w tej drugiej na pierwszy plan wysuwa się troska o polską kulturę oraz o ratowanie dóbr, które świadczą o jej bogactwie”¹⁰.

„Poczucie [...] polskie i zamiłowanie do rzeczy narodowych” zawdzięczał Baworowski przede wszystkim ojcu, Józefowi hr. Baworowskiemu h. Prus II, uczestnikowi kampanii napoleońskiej, nagrodzonemu orderem *Virtuti Militari*, a następnie „nauczycielowi Kazimierzowi Kunaszewskiemu”, który był także współautorem tłumaczenia *Prelekcji* Adama Mickiewicza¹¹. Wzorów prac translatorskich dostarczył mu także Jan Nepomucen Kamiński¹², pod którego wpływem Baworowski, podjął – mimo niechęci najbliższego otoczenia – studia nad językiem i kulturą ojczystą¹³. Baworowski wysoko cenił zwłaszcza jego przekłady Schillera: „liryczne poezje i ballady [...] z których niejedna równa się oryginałowi”¹⁴. Ponadto „zasługą Jana Kamińskiego jest, że pierwszy lub omal pierwszy [...] tymi przekładami ogłaszanymi przed pojawieniem się Mickiewicza na niego samego wpłynął, dał niejako hasło do romantyzmu”¹⁵. Jemu również zawdzięczał Baworowski inspirację do podjęcia przekładu *Oberona*, autorstwa Christoph’a Martina Wielanda¹⁶.

7 F. 4, op. 1, rkps 1535, k. 1 r i v.

8 Tamże.

9 Tamże, k. 23 r.

10 M. Eberharter, *Wiktor hr. Baworowski. Bibliofil i tłumacz*, „Rocznik Przekładoznawczy” 2017, nr 12, s. 113.

11 *Notatka o Wiktorze Baworowskim*, Biblioteka Jagiellońska, rkps 6161 III, s. 1. Właściwie był to Kazimierz Kunaszowski, znany z edycji *Prelekcji* Adama Mickiewicza. Autorem przekładu był także jego brat Aleksander Zygfryd Gustaw Kunaszowski; na ten temat zob. P. Roguski, *Prasa niemiecka o „Prelekcjach paryskich” Adama Mickiewicza*, „Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza” 1978, nr 13, s. 92.

12 Jan Nepomucen Kamiński (1777–1855) polski poeta, aktor, dramatopisarz, tłumacz, dyrektor Teatru Polskiego we Lwowie; biogram zob. *Bibliografia literatury polskiej – Nowy Korbut*, t. 5, Warszawa 1967, s. 52–65.

13 Z domu rodzinnego Baworowski wyniósł znajomość języka francuskiego i niemieckiego, a samodzielnie uczył się angielskiego. *Notatka o Wiktorze Baworowskim...*, s. 1.

14 F. 4, op. 1, rkps 1535, k. 12 v. Z kolei Mickiewicz uważał, że Kamiński w pracach przekładowych używa określeń nienaturalnych, „książkowych”, choć również uznał, że fragmenty Schillera są „z wielkim szczęściem oddane”; W. Baworowski, dz. cyt.

15 F. 4, op. 1, rkps 1535, k. 13 r.

16 Tłumaczenie wydrukowano w 1853 r. (*Oberon. Poemat romantyczny w dwunastu pieśniach*, Lwów: Drukarnia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich). Mickiewicz uznał wybór tekstu do tłumaczenia za „lichy”, choć sam przekład ocenił jako „doskonały, gruntowny, przewyższający oryginał”; zob. W. Baworowski, dz. cyt.

Christoph Martin Wieland (1733–1813) był niemieckim pisarzem, poetą, filozofem, tłumaczem, wydawcą i redaktorem pisma literackiego, ukazującego się w Weimarze pt. „Der Teutsche Merkur” (1773–1779)¹⁷. W 1780 r. na jego łamach, w nienumerowanym tomie, w nakładzie 1000 egzemplarzy opublikował 14 pieśni *Oberona* (zob. il. 1), nad tekstem pracował jednak co najmniej od 1779 r.¹⁸ Ukazało się także samodzielne wydanie poematu w Weimarze, u Karla Hoffmana.

Ilustracja 1. Informacja o pierwszej edycji *Oberona* i karta tytułowa na łamach „Der Teutsche Merkur” z 1780 r.

Źródło: „Der Teutsche Merkur” 1780, [on-line:] https://ds.ub.uni-bielefeld.de/viewer/image/1951387_029/5/#topDocAnchor – 10.06.2024.

Inspiracją do jego powstania było opublikowanie w 1778 r. w „Bibliothèque Universelle des Romans” fragmentu znanej od 1516 r. powieści rycerskiej Hugona de Bordeaux, w adaptacji hrabiego Tressana¹⁹. W *Oberonie* Wieland wykorzystał ponadto m.in. wątki ze *Snu nocy letniej* Williama Szekspira oraz *Opowieści kanterberyjskich* Geoffreya Chaucera.

17 Wieland w 1752 r. wydał poemat dydaktyczny *Die Natur der Dinge*, następnie epos *Der gepryfte Abraham*, w 1758 r. w Zurichu opublikował tragedię *Lady Johanna Gray*, w 1760 r. utwór *Araspes und Panthea*, w 1776 r. dwutomową powieść *Geschichte des Agathon*, wielokrotnie przerabianą, a w 1768 r. *Musarion, oder die Philosophie der Grazien*, z kolei w 1772 r. wydał powieść *Der goldne Spiegel*, następnie powieść epistolarną *Aristipp und einige seiner Zeitgenossen* (1800–1802), a w 1812 r. w Wiedniu pracę *Göttergespräche – Gespräche im Elysium*. Był zatem doświadczonym autorem, a także uznanym tłumaczem m.in. Arystofanesa, Horatusa i Szekspira. M. Koch, *Wieland, Christoph Martin*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 1897, Bd. 42, s. 400–419, [on-line:] <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118632477.html#adbcontent> – 10.05.2024.

18 C.M. Wieland, *Oberon: ein Gedicht in zwölf Gesängen, mit Einleitung und Anmerkungen*, hrsg. Reinhold Köhler, Leipzig 1868, s. 18.

19 Huon de Bordeaux, *Chanson de geste*. Publiée pour la première fois d’après les manuscrits de Tours, de Paris et de Turin, par MM. F. Guessard et C. Grandmaison, Paris 1860, cyt. za C.M. Wieland, *Oberon: ein Gedicht in zwölf Gesängen...*, s. 5.

Poemat uzyskał bardzo pozytywnie oceny, m.in. Johanna Wolfganga Goethego²⁰. Tekst przedrukowano w tym samym roku we Frankfurcie i Lipsku, a w 1785 r. udostępniono w wydaniu poprawionym (12 pieśni) w Lipsku (wydawnictwo Weidmann's Erben u. Reich). Kolejna edycja wyszła w 1789 r. (Flensburg, Schlezwig, Lipsk, Rortenschen oraz Lipsk Weidmann), z dodatkiem do tytułu „poemat romantyczny”, a następne w 1792 r. (z tym samym adresem wydawniczym) oraz w Karlsruhe, w 1793 r. Tekst po niewielkich poprawkach zaproponowanych przez Goethego został włączony do dzieł wszystkich Wielanda²¹, a także opublikowany samodzielnie w 1805 r.²² Ta edycja była podstawą wydania z 1868 r., w opracowaniu (czyli ze wstępem i przypisami) Reinholda Kóhlera²³.

Oberon został wykorzystany także jako libretto, a o jego popularności świadczy ponadto tłumaczenie na kilka języków²⁴, także na polski. Tekst ten bowiem budził zainteresowanie w środowisku rodzimych twórców, przełożył go Jan Kanty Chodani, teolog, kaznodzieja (najpierw w Krakowie przy kościele katedralnym, od 1805 r. do 1808 r. przy kościele akademickim św. Jana w Wilnie)²⁵, a planował „spolszczyć” Jan Nepomucen Kamiński, choć ostatecznie podjął się tego Baworowski.

Być może Baworowski nie czuł się pewnie jako tłumacz, skoro prosił o wskazówki dotyczące swojego przekładu. Między innymi 23 marca 1851 r. otrzymał uwagi, w których zalecano mu wierność oryginałowi, „gdyż tu więcej narracji niż uczuciowości”²⁶ oraz szczegółową, liczącą kilka stron korektę. Przekład *Oberona* został przy tym bardzo pozytywnie oceniony i uznany za wart druku jako „pokarm” dla ducha narodowego („kto tak tłumaczy, może pisać i oryginalnie, a oryginalnie trzeba

20 O opinii Goethego zob. tamże, s. 19. Wielanda określano jako jedną z czterech gwiazd Weimaru (das Viergestirn von Weimar), wraz z Goethem, Friedrichem Schillerem i Johannem Gottfriedem Herderem; zob. *Christoph Martin Wieland*, Store Norske Leksikon, [on-line:] https://snl.no/Christoph_Martin_Wieland – 10.07.2024. Ocenę poematu zob. także H. Kurz, *Wielands Oberon*, New York 1896; H. Düntzer, *Wielands Oberon*, 2 Aufl., Leipzig 1880; M. Koch, *Das Quellenverhältniss von Wielands Oberon*, Marburg 1880.

21 C.K. Wieland, *Sämmtliche Werke*, t. 2–12: *Oberon. Zweyten theil*, Leipzig: Georg Joachim Göschen, 1796, s. 313 oraz glosariusz, s. 314–343. Por. *Deutsche National-Litteratur. Historisch kritische Ausgabe*, hrsg. J. Kürschner, Bd. 52: *Wielands Werke*, hrsg. H. Pröhle, Berlin und Stuttgart [s. l.].

22 C.M. Wieland, *Oberon. Ein Gedicht in Zwölf Gefängen*, Neue und verbefferte Ausgabe, Leipzig 1805.

23 Tamże.

24 Zob. W.A. Colwell, *The First English Translation of Wieland's Oberon*, „Publications of the Modern Language Association” 1942, vol. 57, no. 2, s. 576–582; W.W. Beyer, *Coleridge, Wieland's Oberon, and The Ancient Mariner*, „The Review of English Studies” 1939, vol. 15, no. 60, s. 401–411.

25 M. Maciejewski, *Tradycje epiki Ariostyczno-Wielandowskiej w Grażynie*, „Roczniki Humanistyczne” 1970, t. 18, z. 1, s. 114. Chodani był kanonikiem lateraneńskim, teologiem, pisarzem i tłumaczem, m.in. tekstów Woltera, Gesnera i Wielanda (poematy *Muzarion* i *Oberon*, zachowane w rękopisie). Najpewniej korzystał przy tym z edycji *Oberona* z 1805 r., czyli był to okres po jego odejściu z zakonu (w 1804 r.) i podjęciu pracy kaznodziejskiej oraz nauczania w seminarium wileńskim i na uniwersytecie. *Chodani Jan Kanty*, Wikiźródła, [on-line:] https://pl.wikisource.org/wiki/Encyklopedia_Ko%C5%9Bcielna/Chodani_Jan_Kanty – 10.06.2024.

26 F. 4, op. 1, rkps 1552, k. 67.

pracować na własnej glebie, z przeszłości [...] potrzeba czerpać źródła [...] o jest tam pole dla poety, łzą i krwią przodków zwilżone, poległych kośćmi uczynione, przeto plony wydać musi”²⁷). W 1852 r. fragmenty swojego tłumaczenia Baworowski przedstawił także Adamowi Mickiewiczowi, co następująco zrelacjonował: „zasiedliśmy z M. przy kominku i rozpoczęłem czytanie niektórych ustępów spolszczonego Oberona [...] kładę tu co do słowa zdania jego o tej mojej początkowej literackiej pracy [...] pochwalił więc bardzo znajomość języka w mojem tłumaczeniu, rzekł, że jest doskonałe, gruntowne, przewyższające oryginał”²⁸. Jednocześnie wieszcz negatywnie ocenił wybór podstawy tłumaczenia, uznał, że Baworowski wybrał „przedmiot niewdzięczny”, wręcz „lichy posąg ozłocił”, Mickiewicz bowiem wypowiadał się negatywnie o Wielandzie, „nazywał go ordynaryjnym, nie mającym tej jenjalności i wesołości co Ariost”²⁹.

Baworowski określił swój przekład jako „owoc młodocianej pracy”, a książkę zadedykował spokrewnionemu z nim Agenorowi Gołuchowskiemu, w tym czasie namiestnikowi Galicji i Lodomerii³⁰, a wcześniej swojemu przełożonemu. Opublikowany w 1853 r. utwór liczył 244 strony tekstu zasadniczego, do którego dodano dwie strony objaśnienia wybranych określeń, takich jak Oberon, hipogryf, bagdat itp., z podaniem nie tylko ich znaczenia, ale i odesłaniem do wzmianek w literaturze polskiej. W oryginalnym tekście Wieland również przygotował i załączył na końcu pracy pominięty w tłumaczeniu polskim glosariusz, lecz był on bardziej rozbudowany, z odniesieniami do tekstów literackich i słowników. Na stronie przedtytułowej edycji lwowskiej wydrukowano jedynie tytuł, przytytułowa jest tytułowa zawiera tytuł, podtytuł (w którym dodano też określenie „poemat romantyczny”), informację o autorze i tłumaczu, używającym pseudonimu Wiktor z Baworowa, oraz adres wydawniczy i rok publikacji, zaprojektowane w układzie wyśrodkowanym, czyli zbieżnie z wcześniejszymi edycjami zagranicznymi (zob. il. 2).

Polskie tłumaczenie zostało wydane w drukarni Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, wówczas pod zarządem Wojciecha Manieckiego. Drukarz w umowie z 2 listopada 1852 r. zobowiązywał się do wydania poematu *Oberon* w formacie octavo (16 s.), w nakładzie 652 egzemplarzy, wydrukować tekst czcionkami zgodnie z przesłaną próbą i wykonać jedną korektę w okresie 10 tygodni. Wziął na tę pracę zaliczkę 70 fl³¹, a 28 lutego 1853 r.³² wystawił pokwitowanie na 80 fl, które odebrał

27 Tamże, k. 65–68.

28 W. Baworowski, dz. cyt. Pozytywnie o tłumaczeniu Baworowskiego wypowiadał się także m.in. Stanisław Piłat, Feliks Jezierski, Henryk Sienkiewicz, Albert Zipper; zob. M. Eberharter, dz. cyt., s. 112–113.

29 W. Baworowski, dz. cyt.

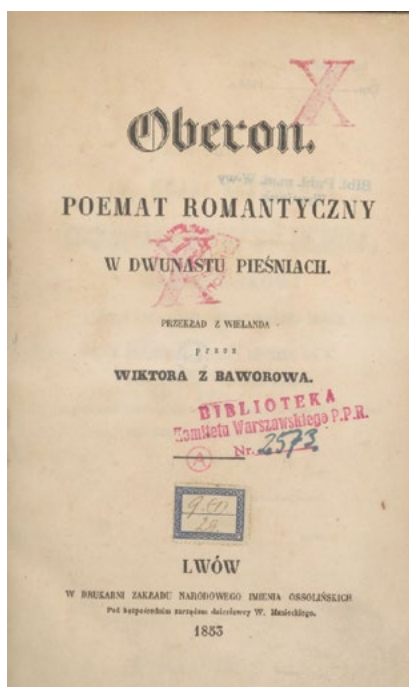
30 Agenor Romuald Onufry Gołuchowski (1812–1875), h. Leliwa, polityk, namiestnik Galicji w latach 1849–1859, 1866–1868 oraz 1871–1875. Żona Gołuchowskiego, Maria Karolina Józefa Baworowska, była spokrewniona z Wiktorem Baworowskim – jej dziad Mateusz Tadeusz Baworowski był bratem Wiktora Ignacego Baworowskiego, którego wnukiem był Wiktor Baworowski.

31 F 4, op. 1, rkps 1552, k. 45. Florenami określano wówczas guldeny austriackie, jeden gulden liczył 4 złote polskie, a od 1787 r. 1 złoty to 14 krajcarów; zob. J.A. Szwagrzyk, *Pieniądze na ziemiach polskich X–XX w.*, wyd. 2 popr., Wrocław 1990, s. 270.

32 Fragmenty tego wydania zamieścili P. Chmielowski, E. Grabowski, *Obraz literatury powszechnej w streszczeniach i przykładach*, t. 2: *Czasy Nowożytnie*, Warszawa 1896, s. 422–428.

we Lwowie od Milikowskiego³³. Natomiast rachunek szczegółowy za 650 egzemplarzy w formacie octavo, łączących 16 arkuszy drukarskich po 11 fl 30 kr, wyniósł 184 fl. Okładka dla wszystkich egzemplarzy kosztowała 3 fl, wynagrodzenie zece-
ra za korektę – 4 fl, do tego doliczono koszt papieru rysunkowego (33 arkusze po 10 kr) – 5 fl 30. Najpewniej w wyniku korekty okazało się, że wydrukowane już frag-
menty należy złożyć i wydać drugi raz, stąd druk i papier ¼ arkusza kosztowały 3 fl
oraz 8 fl 48 kr, łącznie należało zapłacić 213 fl 33 kr, a po odliczeniu zadatków – 63 fl
33 kr³⁴, które drukarz odebrał od Baworowskiego „z podziękowaniem”³⁵. Dodatko-
wo konieczne okazało się zamieszczenie na końcu książki dwustronicowej erraty.

Ilustracja 2. Karta tytułowa edycji z 1793 r. w Karlsruhe i z 1855 r. we Lwowie

Źródło: teksty oryginalne edycji *Oberona*, [on-line:] <https://polona.pl/item-view/e2d97c50-43c9-49ba-a6a7-d1dffdafac41?page=6> – 3.08.2024 oraz <https://bc.radom.pl/dlibra/publication/10707/edition/10253/content> – 10.08.2024.

Nowe wydanie poematu ukazało się w 1910 r. we Lwowie i Złoczowie, w serii Biblioteka Powszechna, nakładem i drukiem księgarni Wilhelma Zukerkandla. Redakcja serii, w której ukazał się przedruk lwowski z 1853 r., wspomniała, że „Oberona spolszczył Wiktor hr. Baworowski (Wiktor z Baworowa), mistrz na polu tłumaczeń poetycznych”³⁶.

33 F 4, op. 1, rkps 1552, k. 41 r.

34 Tamże.

35 F 4, op. 1, rkps 1552, k. 43.

36 K.M. Wieland, *Oberon*, Lwów–Złoczów 1910, s. 2.

Mimo docenienia stylu przekładu, Mickiewicz żałował, że Baworowski „nie wybrał oryginału większej artystycznej wartości”³⁷ niż *Oberon*, zalecał mu tłumaczenie Szekspira, Dantego, Ariosta, Goethego i Childe-Harolda³⁸. Baworowski orientował się w podejmowanych przez różnych tłumaczy pracach z zakresu literatury angielskiej czy włoskiej³⁹. Dodatkowo wiadomości przesyłano mu listownie, m.in. 26 maja 1856 r. Bolesław Maurycy Wolff, właściciel księgarni i drukarni w Petersburgu, informował Baworowskiego o polskim przekładzie pism wszystkich Byrona, z czego tom pierwszy zawierał tłumaczenie „Michała Budzyńskiego Czajld-Harolda”⁴⁰. Wydawca dowiedział się o zamiarze „spolszczenia” tego samego utworu przez Baworowskiego⁴¹, stąd zaproponował hrabiemu, by wybrał inny tekst poety i zapewnił o jego publikacji, co uznał za wielką „usługę dla literatury polskiej”⁴². Baworowski nie zdecydował się na współpracę z Wolffem, opublikował kilka przekładów fragmentów prac Byrona, lecz trudno ustalić, czy był także ich nakładcą.

W tym okresie Baworowski rozpoczął organizowanie swojej biblioteki, choć początków jego zainteresowania kolekcjonerstwem można doszukiwać się w informacjach o działaniach bibliofilskich Atanazego i Edwarda Raczyńskich⁴³. Jednak dopiero po ukończeniu nauki i odziedziczeniu spadku, gdy Baworowski zamieszkał we Lwowie, możliwe było założenie własnego księgozbioru: „rozpocząłem na szersze rozmiary gromadzenie zbiorów, a raczej zakupowanie całkowitych bibliotek i zbiorów”⁴⁴, m.in. od rodziny Stadnickich⁴⁵ (nabytek w 1854 r.), Kazimierza Strończyńskiego, Aleksandra Batowskiego (nabył rękopisy w 1855 r.), Aleksandra Wybranowskiego, Leona Dembowskiego, Dionizego Zubrzyckiego, Antoniego Grabowskiego⁴⁶. Zdarzało się również, że Baworowski konkurował z innymi kolekcjonerami, np. jak przy planach zakupu księgozbioru Jana Januszowskiego z Tytusem Działyńskim, Stanisławem Potockim i Włodzimierzem Dzieduszyckim⁴⁷. W 1855 r. Aleksander Batowski wspominał Baworowskiego już jako właściciela „pięknego księgozbioru, który ojczystymi drukami, niemnziej szacownemi rękopismami niez mordowanie

37 W. Baworowski, dz. cyt. O modyfikacji opinii Mickiewicza na temat twórczości Wielanda zob. M. Maciejewski, dz. cyt., s. 113–116.

38 W. Baworowski, dz. cyt.

39 Przygotował także „studium literackie” o wpływie Byrona na Mickiewicza; zob. f. 4, op. 1, rkps 1536, kopia f. 4, op. 1, rkps 1534.

40 *Poezye lorda Byrona w tłumaczeniu polskim*, wyd. staraniem Bolesława Maurycego Wolffa, z ang. przeł. Michał Budzyński, t. 1: *Wędrówki Czajld-Harolda*, Petersburg 1857.

41 *Pielgrzymka Czajlda Harolda, Poema Lorda Bajrona* „zpolzczone przez Wiktora z Baworowa” ukazały się we Lwowie w 1857 r. Baworowski podjął później tłumaczenie kilku fragmentów z innych prac Byrona, jak „Don Żuan” czy *Walec*.

42 F. 4, op. 1, rkps 1552, k. 94–95.

43 *Notatka o Wiktorze Baworowskim...*, s. 3; zob. M. Menclef, *Atanazy Raczyński (1788–1874). Biografia*. Poznań 2017; *Edward Raczyński* [biogram], IPSB, [on-line:] <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/edward-raczyński> – 5/09.2024.

44 *Notatka o Wiktorze Baworowskim...*, s. 9.

45 Księgozbiór Kazimierza Stadnickiego Baworowski zakupił w 1854 r.

46 Tamże.

47 T. Zuzek, *Nowe ustalenia na temat proveniencji Autografu Kościuszki w świetle korespondencji Tytusa Działyńskiego z Wiktorem Baworowskim*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2022, z. 39, s. 27–35.

powiększa⁴⁸. Jednym z nich był egzemplarz *Rozmyślania o śmierci i nieśmiertelności* autorstwa Henry'ego Montagu Manchester (1563–1642)⁴⁹. Tekst został opublikowany anonimowo w 1631 r., wydany pod jego nazwiskiem i z dodaniem portretu w 1633 r.⁵⁰ (zob. il. 3), a następnie licznie wznawiany⁵¹. Do wydania z 1638 lub 1642 r. sięgnął brat zakonny o pseudonimie Wiktoryn Eutanazjusz, być może brytyjskiego pochodzenia⁵², który w 1648 r. podjął tłumaczenie traktatu na język polski, które wydał najpewniej w Krakowie⁵³, możliwe że w drukarni Krzysztofa Schedla lub Łukasza Kupisza⁵⁴. Pracę zadedykował Adamowi z Brusłowa Kisielowi, wojewodzie braclawskiemu, zamieścił także cztery epigramaty „na wizerunek autora” (il. 4) oraz tekst odnoszący się do sposobu tłumaczenia.

Wiersze miały wydźwięk wanitatywny, podobnie jak przedmowa „Ad Lectorem” oraz tekst „Na przekład *Rozmyślania o śmierci i nieśmiertelności*”, kończący się wezwaniem: „K temu Cię ta księga wzywa, byś pomny śmierci || żył zawsze || A jeśli dobrze tak umrzesz – życie jest Ci przygotowane”⁵⁵. Tłumacz motyw swojej pracy widział w obawie przed śmiercią, aktualnej szczególnie w ówczesnej sytuacji Rzeczypospolitej, „nękanej wojną domową” (to okres po klęsce pod Korsuniem i Piławcami), dodatkowo doświadczył także pożytku z jej lektury: „życzę ja każdemu tak wiele pociechy w czytaniu, jakom ja miał w przepisaniu zabawy mojej podróźnej”⁵⁶. Praca wpisuje zatem w popularny w baroku nurt *de arte bene moriendi*, którego celem było przygotowanie człowieka do śmierci.

48 A. Batowski, *Przedmowa wydawcy*, [w:] H.M. Manchester, *Rozmyślanie o śmierci i nieśmiertelności*, Lwów 1855, s. 3, [on-line:] <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/539355/edition/458011/content-2.08.2024>.

49 Biogram zob. *Henry Montagu, Family Search*, [on-line:] <https://ancestors.familysearch.org/en/L2XT-Y2T/henry-montagu-1563-1642> – 5.09.2024.

50 R. Koropecyk, *The Kiev Mohyla Collegium and Seventeenth-Century Polish-English Literary Contacts: A Polish Translation of Henry Montagu's Manchester al Mondo*, „Harvard Ukrainian Studies” 1984, vol. 8, no. 1/2, s. 143.

51 Znane są edycje z lat 1635, 1636, 1638 (edycja rozszerzona, była podstawą następnych wydań), 1639 i 1642, 1655, 1658, 1661, 1666, 1667, 1676; zob. *Montagu, Sir Henry, The History of Parliament*, [on-line:] <https://www.historyofparliamentonline.org/volume/1604-1629/member/montagu-sir-henry-1567-1642> – 5.09.2024; R. Koropecyk, *The Kiev Mohyla Collegium...*, s. 138. W 1688 r. w Londynie ukazało się 15 wydanie, zob. Manchester al Mondo, *Contemplations of death and immortality...*, London: printed for Brabazen Aylmer, 1688; wyszło jeszcze w XVII w. wydanie w 1690 r., ogółem było ponad 20 edycji do 1902 r.

52 R. Koropecyk, *The Kiev Mohyla Collegium...*, s. 149.

53 Do drugiej połowy XVIII w. nieznanne jest inne tłumaczenie na język polski z języka angielskiego; zob. M. Hanusiewicz-Lavallee, *John Foxe's Rerum In Ecclesia Gestarum [...] Commentarii in sixteenth century polish translation*, „Studia Historyczne” 2017, r. 60, z. 2 (238), s. 8; por. teŹe, *W stronę Albionu. Studia z dziejów polsko-brytyjskich związków literackich w dobie wczesnonowożytnej*, Lublin 2017; R. Koropecyk, *The Kiev Mohyla Collegium...*, s. 140–141.

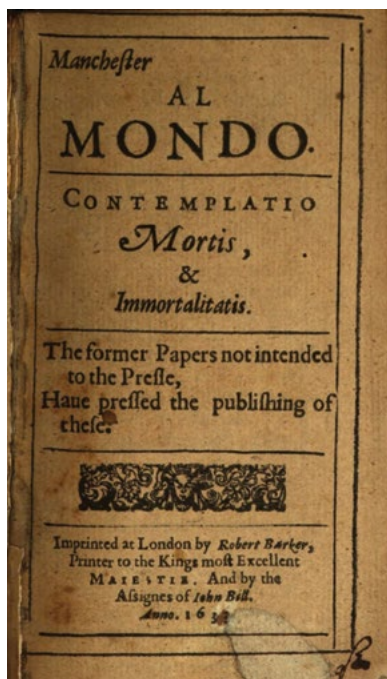
54 R. Koropecyk, *Polskie tłumaczenie Manchester al mondo Henry Montagu. Przyczynek do kontaktów literackich z Anglią*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1990, t. 35, s. 141; teŹe, *The Kiev Mohyla Collegium...*, s. 141.

55 H.M. Manchester, dz. cyt., s. 15

56 TamŹe, s. 3.

Egzemplarz tego tłumaczenia kupił Baworowski: 9 lipca 1855 r. informował Działyńskiego o nabyciu „rzadkiego angielskiego druku” w tłumaczeniu na język polski⁵⁷, który planował wydać ponownie w 1855 r. Wydawcą był Aleksander Baworowski, który 16 listopada 1855 r. wysłał Działyńskiemu sześć pierwszych arkuszy tłumaczenia, poszukiwał bowiem informacji o autorze dzieła, którego określił jako „głęboko rozważającego chrześcijanina-moralistę”⁵⁸. Nie udało mu się ponadto zidentyfikować tej pracy ani w bibliografiach, ani w katalogach najważniejszych bibliotek naukowych⁵⁹.

Ilustracja 3. Karta tytułowa wydania z 1633 r.

Źródło: *Contemplatio mortis and immortalitatis*, [on-line:] <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.31822035064591&seq=8> – 6.08.2024.

Działyński, który miał duże doświadczenie w wydawaniu źródeł historycznych⁶⁰, krytycznie odniósł się do planu opublikowania tłumaczenia⁶¹. Jednak nakładca i wydawca byli przekonani, że w „powtórnem wydaniu podajemy pracę poważną, dawnemu ojczystemu piśmiennictwu chlębę przynoszącą”, która będzie pożyteczna dla osób w każdym wieku i każdego stanu jako „obfite ku wykształceniu duchowemu

57 T. Zuzek, dz. cyt., s. 33.

58 H.M. Manczester, dz. cyt., s. 6.

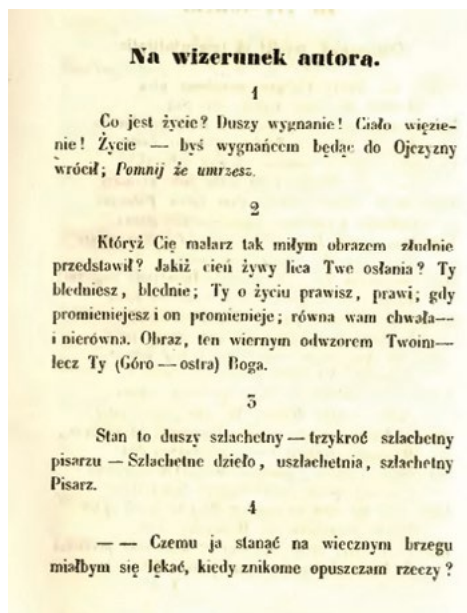
59 Tamże, s. 3–4. Obecnie egzemplarz tłumaczenia znajduje się w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego oraz Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.

60 S. Potocki, *Tytus Działyński*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań 1981.

61 T. Zuzek, dz. cyt., s. 34–35.

źródło, ku postąpieniu w cnocie [...] w dobrem a wczesnem przygotowaniu się do onej niezbędnej konieczności, śmiercią popolicie zwanej”⁶².

Ilustracja 4. Portret autora (edycja 1633 r.) oraz wiersze „Na wizerunek autora” (wydanie 1855 r.)

Źródło: H.M. Manchester, dz. cyt.; *Contemplatio mortis and immortalitatis*, [on-line:] <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.31822035064591&seq=8> – 6.08.2024.

Edycja z datą 1855 r. została opublikowana 23 stycznia 1856 r. Na karcie tytułowej podkreślono, że traktat pochodzi ze zbiorów Baworowskiego, a wydanie zostało przygotowane z pewnymi zmianami (głównie stylistycznymi), jego nakładem: „wydanie powtórne z niektórymi odmianami według egzemplarza odkrytego przez Wikt. Hr. Baworowskiego. Nakład i własność tegoż” (il. 5).

Do pracy dołączono także opis pierwszego polskiego wydania książki, z uwzględnieniem jej struktury i opisem formalnym⁶³. Drukarnia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, pod zarządem Wojciecha Manieckiego, wystawiła Baworowskiemu rachunek za druk i oprawę 1000 egzemplarzy pracy Manchastera *Rozmyślanie o śmierci i nieśmiertelności*⁶⁴.

⁶² H.M. Manchester, dz. cyt., s. 7–8.

⁶³ Tamże, s. 9. Podano informacje o formacie, czcionce, papierze i oprawie.

⁶⁴ F 4, op. 1, rkps 1552, k. 42.

Ilustracja 5. Karta tytułowa wydania lwowskiego z 1855 r.

Źródło: H.M. Manczester, dz. cyt.

Objętość druku w formacie octavo ustalono na 14 3/4 arkusza drukarskiego. Za druk 1 arkusza na papierze welinowym, satynowanym wyznaczono kwotę 28 fl, czyli łącznie 413 fl. Cena obejmowała trzykrotną korektę, wykonaną przez Schmitta⁶⁵ (jednak konieczna okazała się errata, zamieszczona na końcu pracy jako „omyłki druku”). Odrębnie wyceniono kolorową okładkę po 1 fl, 30 kr za 100 egzemplarzy, łącznie 15 fl oraz dodatkowo policzono nanoszenie korekt (5 fl). „W ogóle za druk i papier całego dzieła” ustalono należność 433 fl.

Egzemplarz pracy, wraz z dedykacją i listem, wysłał Batowski 29 stycznia 1856 r. do Kórnik, z nadzieją na pozytywne jej przyjęcie: „Dziś lubo nas JW Pan Dobrodziej za wydanie nowo odkrytej w naszych stronach wcale nieznaney książki karcisz, ukończoną [...] mam honor niniejszą pocztą przesaść. A jeżeli kłatwę swą zdjąć raczysz, jeden egzemplarz jeszcze do Kórnickiej skarbnicy złożyć nie omieszamy”⁶⁶. Mimo braku zainteresowania ze strony Działyńskiego, Batowski przesał również kolejną pracę opublikowaną w 1860 r. nakładem Baworowskiego: *Żywot Tomasz Zamojskiego Kanclerza W. Kor.*, z następującą dedykacją: „Jaśnie Wielmożnemu

⁶⁵ Henryk Schmitt, autor pracy *Rys dziejów narodu polskiego od najdawniejszych czasów znanych do roku 1763*, mieszkał w gmachu biblioteki Baworowskiego, był jej kierownikiem.

⁶⁶ Biblioteka Kórnicka PAN, sygn. BK 7439, k. 22; cyt. za T. Zuzek, dz. cyt., s. 35. Przesłany przez Batowskiego egzemplarz znajduje się w zbiorach Biblioteki Kórnickiej, sygn. 22067.

Tytusowi hrabi Działyńskiemu w dowód głębokiej czci i uszanowania ofiaruje Aleksander Batowski. Lwów 3 czerwca 1860 r.⁶⁷

Tomasz Zamoyski był znany z zaangażowania w sprawy publiczne Rzeczypospolitej⁶⁸, jako biograf i dworzanin Stanisław Żurkowski opisał jednak całe życie kanclerza, „męża w Rzeczypospolitej tak wielkiego, odwagami zdrowia na usługach ojczyzny sławnego, kanclerza w rozumie, rostopności, wymowie nieporównanego”⁶⁹, wykorzystał przy tym liczne opracowania i źródła, a także własne wspomnienia⁷⁰. W ten sposób powstał pamiętnik, opracowany z inicjatywy jego syna Jana „Sobiepana” Zamoyskiego (i jemu dedykowany w 1643 r.) jako rodzaj wzoru do naśladowania: „raczyłeś mi być pobudką, abym pism sławnej pamięci nieboszczykowskich jako najwięcej w jeden fascykuł zebrał, i pamięć spraw Jego spisał. Z czego cieszyłem się bardzo i nadzieje brałem i biore, iż do cnot rodzica swego pochop WMPan biorąc, weźmiesz zaraz ku Panu Bogu ojcowską bojaźń, zamiłowanie czci boskiej i inne obojga świętobliwych swych rodziców wysokie cnoty, w sobie wskrzesisz”⁷¹. Tekst zachował się w kilku kopiach, przechowywanych m.in. w Bibliotece Raczyńskich i Bibliotece Kórnickiej. Wersja Działyńskiego różniła się przy tym od tekstu wydanego nakładem Baworowskiego⁷².

„Żywot i dzieła Tomasza Zamoyskiego” były częścią rękopisu in folio (k. 221–284), oprawionego w brunatną skórę z supereklibrisem (herb Jelita Zamoyskich), zatytułowanego „Protokół transakcyi wszelakich y rzeczy różnych poważnych dla zabezpieczenia próżnowaniu pisany Anno Dni 1667 w Zamościu”⁷³. W zbiorze znalazły się także fragmenty innych tekstów, m.in. Rajnolda Hajdensztajna, a także mowy i listy⁷⁴, które następnie zostały wydane przez Aleksandra Batowskiego w jednym tomie (zob. il. 6), w którym – jak pisał – „na wstępie dałem zdanie o ważności tego pamiętnika do dziejów i równie opis wierny tej rękopiśmiennej księgi”⁷⁵.

67 Tamże. S. Żurkowski, *Żywot Tomasza Zamoyskiego Kanclerza W. Kor.*, Lwów 1860; egzemplarz w zbiorach Biblioteki Kórnickiej PAN, sygn. 22067.

68 M. Kupczewska, *„Takie prywatki stoją za trochę publiki”, czyli o ochocie Tomasza Zamoyskiego służenia Rzeczypospolitej w latach 1618–1628*, [w:] *Między obowiązkami, przywilejami a prawem Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Społeczeństwo w obronie państwa polsko-litewskiego*, red. A. Kalinowska, A. Barwicka-Makula, A. Perłakowski, D. Rolnik, F. Wolański, Warszawa 2018, s. 377–395; L.A. Wierzbicki, *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej*, Warszawa 2017, s. 178.

69 *Nieśmiertelnej pamięci Tomasza na Zamościu Zamoyskiego [...] żywot i dzieła [...] przez Stanisława Żurkowskiego [...] wydane*, s. 4.

70 S. Żurkowski, *Żywot Tomasza Zamoyskiego kanclerza wielkiego koronnego 1594–1638*, opis rękopisu Biblioteki Kórnickiej, tam też literatura przedmiotu, [on-line:] https://platforma.bk.pan.pl/pl/bib_records/212712 – 10.10.2024.

71 *Nieśmiertelnej pamięci Tomasza na Zamościu Zamoyskiego...*, s. 4.

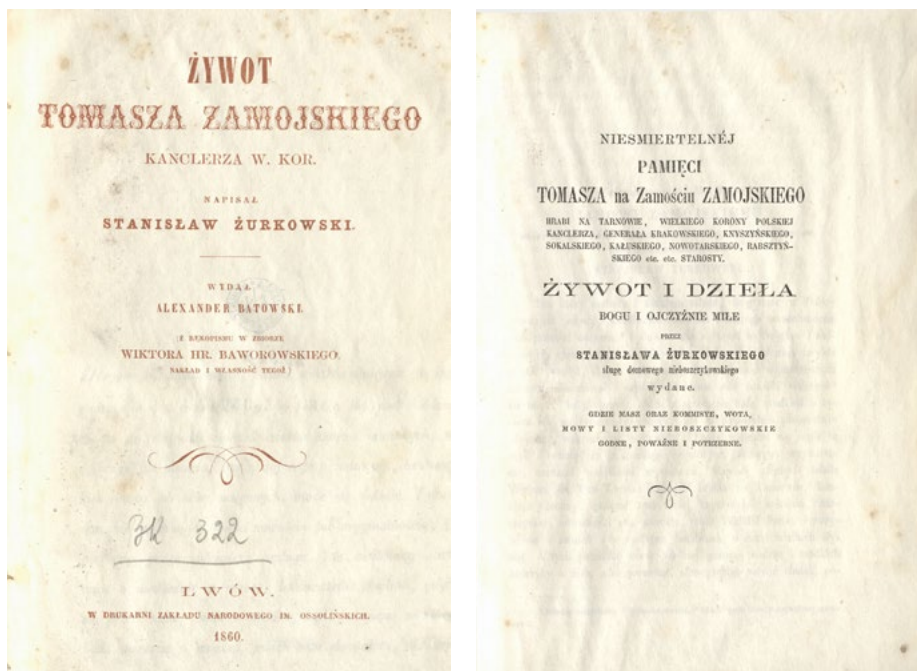
72 Rękopis (sygn. BK 322) prawdopodobnie jest kopią rękopisu z 1637 r., znajdują się w nim fragmenty pominięte w edycji Batowskiego, rok opracowania podano jako 1646 (u Batowskiego to 1643); zob. S. Żurkowski *Żywot Tomasza Zamoyskiego...*

73 Szczegółowy opis zawartości rękopisu i wyglądu oprawy zob. A. Batowski, *Ważniejsze rękopisma bib[lioteki] Wiktora Bawor[owskiego] przejrane i pokrótce opisane 1856–1858*, f. 4, op. 1, rkps 1084, k. 10–15.

74 Por. także A. Batowski, *Rajnold Hajdensztajn i Franciszek Bohomolec pisarze żywota Jana Zamoyskiego Kancl. i hetm. W.K.*, Lwów 1854.

75 F. 4, op. 1, rkps 1084, k. 10 v.

Ilustracja 6. Karta tytułowa edycji żywota Tomasza Zamojskiego z 1860 r. oraz karta tytułowa wydanego rękopisu

Źródło: *Żywot Tomasza Zamojskiego kanclerza w. kor.*, napisał Stanisław Żurkowski, wydał Alexander Batowski z rękopisu w zbiorze Wiktora hr. Baworowskiego. Nakład i własność tegoż, Lwów 1860, [on-line:] <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/54106/edition/70320/content> – 3.10.2024.

W przedmowie do edycji pamiętnika, pisanej w Doroszowie 12 lutego 1860 r., Batowski podkreślił, że

rękopism [...] posiada w szacownym swym zbiorze rękopismów i innych rzadkich pomników polskich Wiktor hr. Baworowski. Młody, a już piśmiennictwu narodowemu zasłużony właściciel, książki tej nakładca, pojmując przeznaczenie bibliotek, nie jako nagromadzenie zmartwiałych śladów przeszłości, choćby te były jak najporządniej utrzymywane, lecz jako potrzebę konieczną zasilania piśmiennictwa historycznego wielu jeszcze nieupowszechnionymi źródłami, zamierzył więcej podobnych zabytków drukiem ogłosić⁷⁶.

Zarazem był to powód, dla którego Batowski zdecydował się przekazać mu swoją kolekcję, z nadzieją, że przez działalność nakładczą Baworowski „może nie tylko zyskać zasługę w świecie naukowym, ale mieć [...] prawo do uznania wszystkich, dla których oświata i piśmiennictwo narodowe nie będą nigdy obojętnymi”⁷⁷. Batowski

76 A. Batowski, [Wstęp] [w:] *Żywot Tomasza Zamojskiego kanclerza wk. Koronnego*, napisał Stanisław Żurkowski, wydał Alexander Batowski z rękopisu w zbiorze Wiktora hr. Baworowskiego. Nakład i własność tegoż, Lwów 1860, s. 2—21.

77 A. Batowski, [Wstęp]..., s. 2—21.

stał się zatem dla młodego kolekcjonera „kierownikiem [...] wskazując radą znawcy, czem i w jaki sposób zasilać ma zbiór rozpoczęty i jak go uzupełniać i porządkować”⁷⁸ oraz w jaki sposób powinien zasób ten prezentować społeczeństwu.

Maniecki sporządził 20 kwietnia 1859 r. wstępny kosztorys edycji, liczącej 80 arkuszy in folio. Zgodnie z obliczeniami skład i druk 500 egzemplarzy wyniósł 425 fl, papier biały 245 fl, papier kolorowy i druk okładek – 15 fl., dwie korekty kosztowały 50 fl, a praca introligatora – 16 fl, na nieprzewidziane wydatki zaplanowano 49 fl, łącznie publikacja miała kosztować 800 fl.⁷⁹ Najpewniej po zaakceptowaniu kosztorysu, została podpisana 29 kwietnia 1859 r. we Lwowie umowa między Wiktorem Baworowskim a Wojciechem Manieckim na druk pracy *Żywoć hetmana Tomasza Zamojskiego w opracowaniu Augusta Bielowskiego, w formacie octavo, takim jak wydany tekst „Progres wojny moskiewskiej hetmana Żółkiewskiego”*. Cena zawierała skład i druk nakładu 500 egzemplarzy po 15 fl waluty austriackiej za arkusz, na papierze białym po 7 fl za 500 arkuszy. Drukarz zaznaczył, że cały nakład będzie drukowany na tym samym papierze. Ustalono ponadto czas druku na 4 arkusze w trakcie miesiąca, a nawet założono druk 35 arkuszy do końca roku 1859. Pierwsze dwie korekty miał wykonać biegły korektor (za co otrzymał 50 fl), a korektę trzecią (czyli tzw. rewizję) – Batowski. Mimo planowanej starannej korekty errata liczyła aż trzy strony, została umieszczona na końcu pracy. Przyjęto również, że jeśli na tym etapie będzie dużo poprawek, to zecer otrzyma dodatkowe wynagrodzenie. Druk zaplanowano 2 tygodnie po otrzymaniu zaliczki na zakup papieru (300 fl), która została przekazana 28 kwietnia⁸⁰, po zaakceptowaniu umowy przez Baworowskiego i Batowskiego (il. 7).

Okazało się jednak, że praca drukarni została ukończona dopiero 24 maja 1860 r., wówczas został wystawiony rachunek (zob. il. 8), w którym „druk, papier i korekta” wyniosły 665 zł waluty austriackiej i 80 krajcarów. Dodatkowo zaznaczono również koszt papieru kolorowego na okładziny i druku tytułu farbą czerwoną.

Z całego nakładu Baworowski otrzymał 95 egzemplarzy, Jan Milikowski⁸¹ – w dwu transzach 200 i 195 egzemplarzy, a Maniecki – 10⁸², z których 1 czerwca 1860 r. przekazał po 1 egzemplarzu do cenzury lwowskiej, prokuratury lwowskiej, dla Wiktora Baworowskiego, Aleksandra Batowskiego, Stanisława Przyłęckiego⁸³ i Karola Szajnochy⁸⁴ oraz Biblioteki Uniwersyteckiej i 3 egzemplarze obowiązkowe

78 W. Zawadzki, *Nekrolog Aleksandra Batowskiego*, „Tygodnik Ilustrowany” 1865, nr 316, s. 155.

79 F 4, op. 1, rkps 1552, k. 47c.

80 F 4, op. 1, rkps 1552, k. 47.

81 Jan Milikowski (1781–1866) był lwowskim księgarzem i wydawcą, początkowo związanym z księgarnią Karola Pfaffa, która kierował do 1822 r., następnie z Ignacym Kuhnem założył księgarnię we Lwowie, z agendami w Tarnowie i Stanisławowie, biogram zob. *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 594–595.

82 F. 4, op. 1, rkps 1552, k. 47a

83 Stanisław Przyłęcki (1805–1866) bibliograf, bibliotekarz, wydawca, był w tym czasie sekretarzem w Galicyjskim Towarzystwie Gospodarczym, od 1832 r. był także praktykantem w Ossolineum, starał się o posadę kustosza, w 1862 r. został bibliotekarzem księżnicy Augusta Potockiego w Wilanowie.

84 Karol Szajnocha (1818–1868) pisarz, historyk, tłumacz, od 1853 r. zastępca kustosza w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich, w 1860 r. stracił wzrok.

do Wiednia⁸⁵. Za oprawę 500 egzemplarzy Baworowski zapłacił 25 zł znanemu lwowskiemu introligatorowi Kajetanowi Jaśkiewiczowi⁸⁶.

Ilustracja 7. Akceptacja umowy wydawniczej przez Wiktora hr. Baworowskiego i Aleksandra Batowskiego oraz potwierdzenie przyjęcia zaliczki na druk przez Wojciecha Manieckiego

To tentyj stronie opiewa umowę, co do na-
kłada kosztów, przyjmują -
W. hr. Baworowski
A. Batowski
Początek umowy co do wypisania dostarczenia jako wydawca
przyjmują
300 zł w. amb.
a jako drukarzem otrzymał na dniu dzisiejszym otrzymanem
Wojciecha Manieckiego
Lwów, dnia 28 listopada 1859
Maniecki Wojciech

Źródło: f. 4, op. 1, rkps 1552, k. 47 v.

Baworowski starał się także o wydanie poezji Rajmunda Korsaka (1767–1817), zachowanych w odpisie Juliana Sabińskiego, który do tekstu dodał życiorys poety i rękopis najpewniej ok. 1830 r. przesłał Batowskiemu. Ten dodał wstęp i zaplanował edycję, zapowiadaną na 1841 r., która jednak nigdy nie została opublikowana⁸⁷. Baworowski również otrzymał 29 listopada 1876 r. negatywną odpowiedź w tej sprawie od kuratora Kazimierza Krasickiego. Uznał on, że Zakład im. Ossolińskich nie dysponuje odpowiednimi funduszami na edycję, gdyż właśnie został wydany Kodeks tyński, drukowana jest legacja Ossolińskiego, a pozostałe fundusze przeznaczono na zakup rękopisów po Augustcie Bielowskim, dyrektorze Ossolineum, który zmarł w październiku 1876 r. Dodatkowo kurator podkreślił, że Zakład preferuje publikowanie „rzeczy historycznych w jego własnych zbiorach znajdujących się”⁸⁸.

85 F. 4, op. 1, rkps 1552, k. 47b.

86 Kajetan Jaśkiewicz (1829–1885), właściciel zakładu introligatorskiego, powstaniec styczniowy; zob. E. Różycki, *Z dziejów XIX i XX-wiecznego introligatorstwa we Lwowie*, „Biuletyn Informacyjno-Instrukcyjny” 1992, nr 3/71, s. 32.

87 F. 4, op. 1, rkps 1552, k. 47b

88 F. 4, op. 1, rkps 1099, k. 23.

Ilustracja 8. Rachunek za druk *Żywota hetmana Tomasza Zamojskiego* z 24 maja 1860 r.

Lwów, dnia 24 maja 1860. *Polny*

Jaimie Wieleb. Pan Wiktor hrabia Baworowski, s. m. i. p.
Drukarnia Zakładu narodowego im. Ossolińskich.
(Pod zarządem W. Maricelli)

<i>Żywot Tomasza Zamojskiego hrabi s. k. napisał A. Buczowski</i>		
<i>za składaniem i druk in 8° w. w nakładzie 500 ex., a mianowicie:</i>		
<i>a)</i>	<i>tytuł i 1 de 51. objętych razem arkuszy 25: 1/2 i 25: 15.</i>	<i>382 50. w. a.</i>
<i>b)</i>	<i>Tytuł i przedmowa objętych arkuszy 1 3/4</i>	<i>26 .</i>
<i>c)</i>	<i>500 ex. 29 kładek, za składaniem i drukiem</i>	<i>5 .</i>
	<i>" " papier kolorowy</i>	<i>5 80</i>
<i>d)</i>	<i>Liczyło papierem białym melm w ogóle na 27 arkuszy</i>	
	<i>Ryza 28 ps 25: 7</i>	<i>196</i>
<i>e)</i>	<i>Korektorem za wyprawienie korekty pierwszej i drugiej</i>	
	<i>do arkusza po 25: 10. w. a.</i>	<i>41. 25</i>
<i>f)</i>	<i>Zbiorem za składaniem ostatni marginesów i wyogrodzenie</i>	
	<i>za zmianą w korekturach</i>	<i>8 .</i>
<i>g)</i>	<i>Przebieżaniem kładek 50 ex. fortey wromong</i>	<i>1 25</i>
	<i>Przebieżaniem całości, papier i korekty 210.</i>	<i>665 80. w. a.</i>
<i>Do jeb. Liczył mi dostawać pięć sta i 80 w. a.</i>		
<i>w obrotu obrotowym i drukowej</i>		
<i>8: 5/8 5/8</i>		
<i>Maricelli</i>		

Źródło: f. 4, op. 1, rkps 1552, k. 47 a.

Baworowski również nie zdecydował się na publikację tekstu własnym nakładem, być może dlatego, że zabrakło współpracy w tym zakresie z Batowskim, który zmarł w 1862 r., a przygotowywał wcześniejsze edycje, finansowane przez Baworowskiego. Może chodziło także o jego koncentrowanie się na sprawach organizacji fundacji i zaangażowanie w przygotowanie odpowiednich pomieszczeń dla zbiorów. Jednocześnie jednak Baworowski pragnął, by jego kolekcja nie była jedynie „jak tyle podobnych zbiorów martwym nagromadzeniem druków, rękopisów itd., lecz źródłem, z którego by tryskała wiedza rzeczy narodowych, zamiłowanie w nich i zachęta do pracy na polu narodowo-literackim”⁸⁹. Temu celowi miało także posłużyć publikowanie (drukowanie i przedrukowywanie) przez specjalnie utworzone wydawnictwo prac naukowych bądź rękopisów (powinno to być przynajmniej 30 arkuszy w trakcie trzech lat) związanych ze zbiorami Baworovianum, w tym celu miał być powołany specjalny pamiętnik lub rocznik⁹⁰. Podobną działalnością wydawniczą prowadziły inne biblioteki ordynackie, np. Ossolińskich i Krasickich.

89 F. 4, op. 1, rkps 1603, k. 45 r.

90 F. 4, op. 1, rkps 1601, k. 15 r.

Działania Baworowskiego wpisywały się w sytuację w Galicji w połowie XIX w. Zmniejszyła się wtedy działalność nakładcza oraz księgarska⁹¹, a jednocześnie wzrosło znaczenie mecenatu magnatów i bogatej szlachty czy inteligencji, którzy „najczęściej finansowali koszty druku, zachęcali autorów do publikowania lub pracy translatorskiej, pozwalali korzystać ze swoich bibliotek, wspomagali finansowo edukację uzdolnionej młodzieży, tworzyli klimat dla rozwoju polskiej kultury”⁹². Zakładanie bibliotek również traktowali jako sposób zachowania tożsamości narodu i dokumentowania jej przeszłości w sytuacji utraty niepodległości. Podobny patriotyczny charakter miała działalność nakładcza i kolekcjonerska Baworowskiego, który poświęcił temu celowi całe dorosłe życie. W 1893 r. gorzko podsumował podejmowane starania: „Jeśli nabyłem sobie w kraju jaką zasługę i imię, to opłaciłem to zaniedbywaniem moich korzyści materialnych, narażaniem i poświęceniem najmilszych związków krwi i przyjaźni, ściąganiem na siebie nieuzasadnionej zawiści lub obelg głupoty i nadwerżeniem zdrowia”⁹³. Swoje zbiory, jako bibliotekę ordynacką, Baworowski przekazał w zarząd Wydziału Krajowego, który przeznaczył je do publicznego użytkowania.

Bibliografia

Źródła

Baworowski W., *Odwiedziny u Mickiewicza*, „Nowiny” 1856, nr 42, s. 334.

Biblioteka Jagiellońska, rkps 6161 III.

Biblioteka Kórnicka PAN, sygn. BK 322, BK 7439, 22067.

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, f. 4, op. 1, rkps 1084, 1099, 1535, 1536, 1541, 1552, 1601, 1603.

Bibliografia podmiotowa

Bordeaux Huon de, *Chanson de geste. Publiée pour la première fois d'après les manuscrits de Tours, de Paris et de Turin*, par MM. F. Guessard et C. Grandmaison, Paris 1860.

Byron G., *Pielgrzymka Czajlda Harolda, Poema Lorda Bajrona*, zpoliszczone przez Wiktora z Baworowa, Lwów 1857.

Byron G., *Poezye lorda Byrona w tłumaczeniu polskiem*, wyd. staraniem Bolesława Maurycego Wolffa, z ang. przeł. Michał Budzyński, t. 1: *Wędrowki Czajld-Harolda*, Petersburg 1857.

Chmielowski P., Grabowski E., *Obraz literatury powszechnej w streszczeniach i przykładach*, t. 2: *Czasy Nowożytne*, Warszawa 1896.

Deutsche National-Litteratur, historisch kritische Ausgabe, hrsg. J. Kürschner, Bd. 52: *Wielands Werke*, hrsg. H. Pröhle, Berlin und Stuttgart.

Düntzer H., *Wielands Oberon*, 2 Aufl., Leipzig 1880.

Koch M., *Das Quellenverhältniss von Wielands Oberon*, Marburg 1880.

91 B. Klukowski, *Księgarstwo i zawód księgarza w Polsce*, Warszawa 2008, s. 43.

92 H. Rusińska-Giertych, *Kultura książki polskiej we Lwowie w okresie oświecenia*, Wrocław 2018, s. 119; por. M. Opalek, *Bibliopole lwowscy*, Lwów 1928.

93 F. 4, op. 1, rkps 1541, k. 290 r.

Kurz H., *Wielands Oberon*, New York 1896.

Manchester al Mondo, *Contemplations of death and immortality...*, London: printed for Brabazen Aylmer, 1688.

Manczester H.M., *Rozmyślanie o śmierci i nieśmiertelności*, Lwów 1855, [on-line:] <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/539355/edition/458011/content-2.08.2024>.

Wieland C.K., *Sämmtliche Werke*, t. 2–12: *Oberon. Zweyten theil*, Leipzig: Georg Joachim Göschen, 1796.

Wieland C.M., *Oberon: ein Gedicht in zwölf Gesängen, mit Einleitung und Anmerkungen*, hrsg. Reinhold Köhler, Leipzig 1868.

Wieland C.M., *Oberon. Ein Gedicht in Zwölf Gefängen*, Neue und verbesserte Ausgabe, Leipzig 1805.

Wieland K.M., *Oberon*, Lwów–Złoczów 1910.

Wieland K.M., *Oberon. Poemat romantyczny w dwunastu pieśniach*, Lwów 1855.

Żurkowski S., [Żywot Tomasza Zamoyskiego kanclerza wielkiego koronnego 1594–1638], [on-line:] https://platforma.bk.pan.pl/pl/bib_records/212712 – 4.10.2024.

Żurkowski S., *Żywot Tomasza Zamojskiego Kanclerza W. Kor.*, wydał Alexander Batowski z rękopisu w zbiorze Wiktora hr. Baworowskiego. Nakład i własność tegoż, Lwów 1860.

Słowniki i bibliografie

Chodani Jan Kanty, Wikiźródła, [on-line:] https://pl.wikisource.org/wiki/Encyklopedia_Ko%C5%9Bcielna/Chodani_Jan_Kanty – 10.06.2024.

Christoph Martin Wieland, Store Norske Leksikon, [on-line:] https://snl.no/Christoph_Martin_Wieland – 10.07.2024.

Edward Raczyński, IPSB, [on-line:] <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/edward-raczyński> – 5.09.2024.

Henry Montagu, Family Search, [on-line:] <https://ancestors.familysearch.org/en/L2XT-Y2T/henry-montagu-1563-1642> – 5.09.2024

Koch M., *Wieland, Christoph Martin*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 1897, Bd. 42, s. 400–419, [on-line:] <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118632477.html#adbcontent> – 10.05.2024.

Montagu, Sir Henry, The History of Parliament, [on-line:] <https://www.historyofparliamentonline.org/volume/1604-1629/member/montagu-sir-henry-1567-1642> – 5.09.2024.

Potocki S., *Tytus Działyński*, [w:] *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań 1981.

Zawadzki W., *Nekrolog Aleksandra Batowskiego*, „Tygodnik Ilustrowany” 1865, nr 316, s. 155.

Opracowania

Beyer W.W., *Coleridge, Wieland's Oberon, and The Ancient Mariner*, „The Review of English Studies” 1939, vol. 15, no. 60, s. 401–411.

- Colwell A., *The First English Translation of Wieland's Oberon*, „Publications of the Modern Language Association” 1942, vol. 57, no. 2, s. 576–582.
- Eberharter M., Wiktor hr. Baworowski. *Bibliofil i tłumacz*, „Rocznik Przekładoznawczy” 2017, nr 12, s. 101–115.
- Gwioździk J., *Podstawy organizacji bibliotek Fundacji Wiktora hr. Baworowskiego we Lwowie*, „Bibliotheca Nostra. Śląski Kwartalnik Naukowy” 2018, nr 4, s. 13–29.
- Hanusiewicz-Lavallee M., *John Foxe's Rerum In Ecclesia Gestarum, [...] Commentarii in sixteenth century polish translation*, „Studia Historyczne” 2017, r. 60, z. 2 (238), s. 5–16.
- Hanusiewicz-Lavallee M., *W stronę Albionu. Studia z dziejów polsko-brytyjskich związków literackich w dobie wczesnonowożytnej*, Lublin 2017.
- Klukowski B., *Księgarstwo i zawód księgarza w Polsce*, Warszawa 2008.
- Koropeczyj R., *Polskie tłumaczenie Manchester al mondo Henry Montagu. Przyczynek do kontaktów literackich z Anglią*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1990, t. 35, s. 137–149.
- Koropeczyj R., *The Kiev Mohyla Collegium and Seventeenth-Century Polish-English Literary Contacts: A Polish Translation of Henry Montagu's Manchester al Mondo*, „Harvard Ukrainian Studies” 1984, vol. 8, no. 1/2, s. 136–154.
- Kupczewska M., „*Takie prywatki stoją za trochę publiki*”, czyli o ochocie Tomasza Zamojskiego służenia Rzeczypospolitej w latach 1618–1628, [w:] *Między obowiązkami, przywilejami a prawem Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Społeczeństwo w obronie państwa polsko-litewskiego*, red. A. Kalinowska, A. Barwicka-Makula, A. Pełtakowski, D. Rolnik, F. Wolański, Warszawa 2018, s. 377–395.
- Maciejewski M., *Tradycje epiki Ariostyczno-Wielandowskiej w Grażynie*, „Roczniki Humanistyczne” 1970, t. 18, z. 1, s. 105–133.
- Menclef M., *Atanazy Raczyński (1788–1874). Biografia*, Poznań 2017.
- Opątek M., *Bibliopole lwowscy*, Lwów 1928.
- Roguski P., *Prasa niemiecka o „Prelekcjach paryskich” Adama Mickiewicza*, „Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza” 1978, nr 13, s. 90–95.
- Rusińska-Giertych H., *Kultura książki polskiej we Lwowie w okresie oświecenia*, Wrocław 2018.
- Szwagrzyk J.A., *Pieniądze na ziemiach polskich X–XX w.*, wyd. 2 popr., Wrocław 1990.
- Wierzbicki L.A., *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej*, Warszawa 2017.
- Zuzek T., *Nowe ustalenia na temat proveniencji Autografu Kościuszki w świetle korespondencji Tytusa Działyńskiego z Wiktorem Baworowskim*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2022, z. 39, s. 27–35.

Streszczenie

Galicja w połowie XIX wieku doświadczyła wzrostu znaczenia mecenatu magnatów i bogatej szlachty, którzy zakładali biblioteki i finansowali koszty druku, zachęcając autorów do publikowania lub pracy jako tłumacze. Podobnie patriotyczna była działalność hrabiego Wiktora Baworowskiego. Realizował ją w dwóch kierunkach: po pierwsze, tłumaczenia, a po drugie, kolekcjonowanie, którego codzienną podstawą było głębokie zainteresowanie językiem polskim, literaturą i kulturą. Jego działalność wydawnicza była związana z pracą translatorską, której celem było udostępnienie szerszej publiczności literatury światowej i jego własnych

zbiorów. W 1855 roku opublikował swoje tłumaczenie Oberona autorstwa Christopha Martina Wielanda. Następnie wydał dwa dzieła ze swoich zbiorów, pod redakcją Aleksandra Batowskiego: druk *Manchester al Mondo Contemplatio mortis i immortalitatis* (Rozmyślenia o śmierci i nieśmiertelności) Henry'ego Montagu (Lwów 1855) oraz rękopis pracy Stanisława Żurkowskiego *Żywot Tomasza Zamojskiego* (Lwów 1860).

Słowa kluczowe: Wiktor hr. Baworowski, edytorstwo, Aleksander Batowski, Henry Montagu, Tomasz Zamoyski, Adam Mickiewicz, tłumaczenia

**„A source from which knowledge of national matters could spring.”
From the history of Wiktor Count Baworowski's publishing activity**

Abstract

Galicia, in the mid-19th century, saw the growing importance of patronage from magnates and wealthy gentry, who established libraries and financed printing costs, encouraging authors to publish or work as translators. Count Wiktor Baworowski's activity was similarly patriotic in nature. He pursued it in two directions: firstly, translation and secondly, a collection, the everyday basis of which was a deep interest in Polish language, literature and culture. His publishing activity was connected to his translation work, aimed at making world literature and his own collections available to a broader audience. In 1855, he published his translation of Oberon by Christoph Martin Wieland. Then he published two works from his collections, edited by Aleksander Batowski: the Manchester al Mondo print *Contemplatio mortis and immortalitatis* (*Rozmyślenia o śmierci i nieśmiertelności*) by Henry Montagu (Lviv 1855) and the manuscript of Stanisław Żurkowski's *Żywot and Tomasz Zamojski's works* (Lviv 1860).

Keywords: Wiktor Count Baworowski, editing, Aleksander Batowski, Henry Montagu, Tomasz Zamoyski, Adam Mickiewicz, translations